

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך כב, תשל"א

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

3. "פן": לא פי (מלכים א' ג, כג).
שימוש זה מצוי הרבה בלשון חז"ל: לא כי, אלא עד שלא
אירסתוך (פתוב' א, ו); לא כי, אלא אלמנה נשאתיך (שם ב, א).
יש עוד פי בצירופים שונים: הכי, אף פי, אם פי ועוד.

(קהלת ג, ט) = כמו מקרה האדם פן מקרה הבהמה; וכן "כי
בא החלום ברוב עניין וקול פסיל ברוב דברים" (שם ה, ב) =
כמו שבא החלום... פן קול הפסיל...

4. [עי' נ' ברגרין, "לשוננו לעם" מהמה (תשי"ד), עמ' 14].

5. [עי' נ' ברגרין, "לשוננו לעם" לח (תשי"ג), עמ' 9].

יהודה כהן

"נעתר" ו"נשאל" במובנים שונים

ב"לשוננו לעם" (אדר-ניסן תשל"א) הביא מר מ' בן-אשר
דוגמאות אחדות של משמעות שונים לפועל מסוים בבניין
נפעל. בעמוד 126 ציין מר בן-אשר בצדק את שני המשמעות
השונים של נענה: "נתן תשובה" וגם "קיבל תשובה".
כדאי להעיר, פי כבר עמדו על כך מדקדקני הראשונים
(אבן-ג'נאח ורד"ק). אבן-ג'נאח עמד על זה בקצרה,
אך רד"ק האריך בפועל אחר, והוא - בניין נפעל של עתר.

ואלו דבריו בספר השרשים (ע' עתה):

“הנעתר... הוא המרוצה ומקבל התפלה, ואני תמה על מה שנהגו בנתינת שלום במוצאי יום הכפורים אחד לחברו תַעֲנֶה וְתַעֲתֶר; וְתַעֲתֶר – רוצה לומר תקבל תפלתך. וכן אומר הפייט: תופו לשנים רבות, תַעֲנֶנו וְתַעֲתְרוּ. ואין זה על דרך לשון הפסוק, כי הקדוש ברוך הוא הוא הנעתר, כשמקבל התפלה. ואפשר שנהגו כן, לפי שמצאנו בלשון מענה העונה והנענה כאחד. כי הנה כתוב: וה' ענהו (שמואל א' ט, יז); עני ה' עני (מלכים א' יח, ג). כי השם יתברך הוא העונה [את] הקורא והצועק, והאדם הוא הנענה, כמו שאמר: הן אצעק חמס ולא אענה (איוב יט, ז). ומצאנו כמו כן לשון נפעל בשם יתברך: אני ה' נענה לו (יחזקאל, יד, ז), נעניתי לו (יד, ד). ועתה אגלה לך זה הטעם, כי על כל פנים צריך טעם, כי הפועל והנפעל זה לעומת זה, כי זה פועל וזה פעול, ואיך יהיה לשון זה נופל על זה? אך הטעם, כי לשון מענה הוא על שני פנים, כמו שכתבנו בשרשו: האחד הוא תחלת הדבור, כמו ויען איוב הראשון (איוב ג, א), וענית ואמרת (דברים כו, ח), ושמואל ראה את שאול וה' ענהו (שמואל א' ט, יז). והשני הוא השבת הדבור, והוא הנמצא ברוב. וכשאמר כי הקדוש ברוך הוא העונה, כן הוא לקורא ולצועק; וכשאמר עליו נענה ונעניתי, הוא נענה לעונה אליו, והוא הקורא והצועק. ואפשר כי על ענין זה נהגו כן בלשון עתירה, ואף על פי שאינו נמצא כן, למדו מזה, כי ענינם קרוב, והלשון קצר אצלנו, וטוב הוא להרחיבו כדמיון הנמצא בפסוק.”

עד פאן לשון הרד"ק, והוא מסיים באזהרה שלא להיגרר יותר מדיי אחרי לשון הפייטים, שפרצו כל גדר. ואכן היהודים הספרדים אומרים זה לזה עד היום, עם גמר תפילת נעילה של פיפור: "תַּעֲנֵנוּ וְתַעֲתְרוּ בְּרַחֲמֵי מֶן הַשָּׁמַיִם". מקור קדום ל"נעטר", במובן זה הביא יצחק אבינרי בספרו "גנוזים מגולים" (עמ' 274):

"אֵלֵי לְהַעֲתֵר כְּמוֹ נַעֲתָרָה" (הקליר, שחרית א' דר"ה תאלת זי").

ועל זה הוסיף את הערתו הבאה:

"נעטר בא פאן בשני מובנים: ל"העטר" – לקבל תפילתי (כבמקרא), "כמו נעטרה" – כשם שנעטרה רבקה, פלומר נתקבלה תיפלתה. כעין זה הנפעל נענה, המשמש הן לגבי העונה והן לגבי המקבל. בענין זה דן רד"ק באריכות, כפי שהבאתי במילון הידושי רשי, סוף אות ע.

כיוצא בזה יש נשאל במובן מי ששואלין אותו ובמובן מי ששואל ומבקש רשות: נשאל נשאל דוד, ונשאלין לגדרים, ונשאל לחכם. מעניינת הדוגמה הבאה: ושואלין באורים ותומים (סנהדרין טז), אך בפיו רבינו חננאל ורשי – ונשאלין. נמצא, שבחינם דחק התוספות יום טוב לבאר הלמאי נקט בלשון גדרים דוקא נשאל במקום שאל... – ע"כ דברי י" אבינרי.

הערת המערכת: על דברי רד"ק בענין "נענה" העירנו בקיצור גם מר עדו אבינרי